

Nr 430

Av herr **Holmberg m. fl.**, om åtgärder mot den stegrade kriminaliteten.

(Lika lydande med motion nr 373 i Första kammaren)

Under senare år har kriminaliteten i Sverige ökat på ett skrämmande sätt. Statsverkspropositionen belyser med sin statistik i bilaga 4 den allvarliga utvecklingen. Under de första tio månaderna av fjolåret noterades 395 000 brott mot brottsbalken, en ökning med drygt 16 % i förhållande till motsvarande period 1967.

Denna snabba stegring är i och för sig alarmerande. Icke mindre oroande är att brottsligheten, såsom vi redan i fjol och tidigare erinrat om och som nu även uppmärksammats i statsverkspropositionen, delvis ändrat karaktär. Våld och hot om våld har blivit vanligare. Ligabrottsligheten och annan kriminalitet, som är svår att komma till rätta med, har ökat betydligt. Till detta kommer de många narkotikabrotten och kriminella gärningar utförda av narkotikapåverkade personer. Föjden har blivit att de laglydiga medborgarna i växande omfattning känner sig hotade. Allt fler här i landet har en känsla av att myndigheterna inte förmår bemästra situationen och att samhället sålunda inte är i stånd att fylla sin elementära funktion att hävda rättssamhället och ge medborgarna ett rimligt mått av skydd till liv och egendom.

Ett sådant tillstånd kan inte tolereras. Vi beklagar att regeringen enligt vår mening allt för sent uppmärksammat den oroande utvecklingen eller i allt fall inte med erforderlig kraft gripit sig an med uppgiften att skapa bättre förhållanden. Under en följd av år har vi fört fram förslag till konkreta åtgärder, syftande till att motverka brottsligheten. Tyvärr har de i stor utsträckning lämnats obeaktade. Läget skulle i dag otvivelaktigt ha varit långt mindre allvarligt om de av oss framförda förslagen genomförts.

I den aktuella situationen är det så mycket viktigare att man vidtar energiska och målmedvetna åtgärder för att äntligen åstadkomma en förbättring. Brottsligheten måste angripas på många olika sätt. Till det allra viktigaste hör att polisen ges avsevärt ökade resurser, att narkotikabekämpningen bedrivs med all kraft och att kriminalvården får bättre resurser.

Narkotikaproblemet

För att hejda den narkotikaepidemi som sedan några år hemsöker landet och som snabbt utvecklats från ett sällsynt förekommande missbruk till en allvarlig farsot krävs särskilda åtgärder. Framför allt är det angeläget att man klarlägger narkotikans spridningsvägar och skapar förutsättningar för att strypa tillförseln och försvåra distributionen inom landet. Detta påkallar intensiva insatser, bland annat från tullens och polisens sida. I många fall måste samarbete etableras med myndigheter i andra länder, eftersom den illegala narkotikahandeln är en internationell företeelse.

Uppenbarligen måste man också överväga ytterligare kraftig straffskärpning för dem som illegalt distribuerar narkotika och samvetslöst tjänar stora pengar på medmänniskors, inte minst ungdomars, fördärv. Man måste inrikta sig på att göra denna ohyggliga hantering så riskabel för vederbörande, att de upphör med eller åtminstone kraftigt begränsar sin verksamhet. Också vårdfrågorna för narkotikans offer måste aktualiseras. Inte minst viktigt är att upplysningsverksamheten om vådan av narkotikamissbruk intensifieras.

Med hänsyn till att regeringen nu bebådat förslag, vilka inom kort kommer att framläggas, har vi icke ansett oss i detta sammanhang böra närmare ingå på narkotikaproblemet utom såvitt det berör kriminalvården. Vi avser att återkomma till detta spörsmål, när regeringens förslag föreligger, och kommer i anslutning därtill att framlägga våra konkreta förslag.

Polisväsendet

Från vårt håll har under en följd av år yrkats att polisen skulle förstärkas. Som skäl härför har vi bland annat anfört polisens betydelse som brottförebyggande faktor. Riksdagsmajoriteten har tyvärr inte godkänt våra förslag.

I årets statsverksproposition föreslås en icke obetydlig förstärkning av polisen. Vi anser emellertid icke den föreslagna ökningen av antalet tjänster tillräcklig. Den ökade trafiken kräver stora insatser från polisens sida. Ett betydande antal polismän behövs för bevakning av demonstrationer och ambassader. I Stockholm har krävts 160 årsarbetskrafter för bevakning av ambassader. Övertidsarbete måste tillgripas i stor omfattning. Budgetåret 1967/68 uppgick kostnaden härför till drygt 48 milj. kronor. Rikspolisstyrelsen har beräknat att det blir 7 000 kronor billigare att anställa en polisman än att betala övertidsersättning.

Rikspolisstyrelsen har föreslagit att 970 nya tjänster inrättas under nästa budgetår. Departementschefen har godkänt 470. Som tidigare påpekats anser vi denna ökning otillräcklig. Vi vill därför föreslå att ytterligare 300 tjänster inrättas — 225 för polismän och 75 för annan personal. Då kost-

naderna för övertidsersättning härigenom kan minskas, beräknar vi utgiftsökningen för nästa budgetår till 14 milj. kronor. Som en följd av vårt förslag bör utrustningsanslaget höjas med 1 miljon kronor.

Kriminalvården

Vad beträffar kriminalvården är det principiellt önskvärt att frivård kan komma till användning i så stor utsträckning som möjligt. Men även om frivården successivt utvidgas måste man förutsätta att också i framtiden ett betydande antal lagbrytare måste omhändertas på anstalt. Detta torde vara nödvändigt redan med hänsyn till den allmänna laglydnaden. Ingen nation har hittills kunnat avstå från att använda frihetsstraff som ett led i påföljdssystemet. Att förekomsten av detta straff har en allmänpreventiv verkan lär inte kunna på allvar bestridas. Helt säkert skulle den grova brottsligheten öka på ett katastrofalt sätt om man radikalt begränsade användningen av frihetsstraff. Det är också uppenbart att farliga brottslingar måste omhändertas på anstalt om laglydiga medborgares berättigade krav på skydd till liv och egendom skall kunna tillgodoses.

Samtidigt är det angeläget att den institutionella kriminalvården blir något mer än inspärning. Omhändertagandet måste bli meningsfyllt för den omhändertagne och målmedvetet inriktas på hans anpassning till ett socialt fullvärdigt liv i frihet. Tyvärr är resurserna för detta alltjämt synnerligen otillfredsställande, även om icke oväsentliga framsteg gjorts under senare år. Till det mest värdefulla hör att den största personalkategorin, vårdarna, numera erhåller en viss utbildning, vilken är inriktad inte bara på vakt- utan även på vårduppgifter.

De största svårigheterna betingas av bristen på kvalificerad personal. Det torde bli nödvändigt att successivt förstärka fångvårdens resurser i fråga om psykiatrisk och psykologisk sakkunskap. Även socialarbetare behövs i betydande antal för att hjälpa de intagna med problem som hör samman med deras ofta besvärliga sociala och ekonomiska situation och för att bistå dem vid anpassningen till det liv i frihet som ofta — särskilt av långtidsinterner — emotses med djup oro och känslor av otillräcklighet. Från snart sagt alla håll inom fångvården omvittnas att även ett numerärt blygsamt tillskott av kvalificerad personal har en gynnsam effekt och påtagligt bidrar till att skapa en lugnare och för terapi mer tjänlig anstaltsatmosfär. Mot den bakgrunden finner vi det angeläget att kriminalvårdens personalbehov ägnas ökad uppmärksamhet. I längden räcker det inte med mer eller mindre improviserade punktinsatser.

Det är också viktigt att intagna placeras på anstalter, som är lämpliga med hänsyn till deras personliga förutsättningar och prognos, så långt denna i ett tidigt skede av omhändertagandet kan ställas. Differentiering

av klientelet är en nödvändig förutsättning för adekvat vård och ett tillfredsställande behandlingsresultat. För ett uppenbart farligt eller starkt rymningsbenäget klientel behövs anstalter med en hög grad av slutenhet. Säkerheten kräver också att man på dessa anstalter har särskilt noggrann uppsikt över de intagna. Endast genom lämplig placering och noggrann kontroll kan man nedbringa den nu oroande stora rymningsfrekvensen. Rymningarna innebär inte bara allvarliga risker för allmänheten, de skapar också ökade svårigheter för brottslingarna själva, eftersom rymarna så gott som alltid hamnar i en undrevärldstillvaro och ser sin enda chans i fortsatt brottslighet.

För det mindre belastade kriminalvårdsklientelet bör främst anstalter med en lägre grad av slutenhet ifrågakomma. Man bör också där sträva efter att införa så fria former för anstaltstillvaron som omständigheterna medger. Särskilt bör uppmärksammas att måttligt brottsbelastade interner, som inte är problematiska i narkotikahänseende, skall ha möjlighet att avtjäna sitt straff på anstalter med icke alltför rigorösa rutiner och bestämmelser och som — framför allt — icke medför risk för narkotisk smitta.

Tyvärr har på kort tid en mycket stor del av kriminalvårdens klientel kommit att utgöras av personer med narkotikabesvär. Enligt uppgift är var tredje av dem som numera tas in på Stockholms häkte narkoman, således icke blott narkotikabrukare utan klart narkotikaberoende. Inom kriminalvårdens ungdomsråjong har alla eller nästan alla som nu tas in någon gång brukat narkotika; en del av ungdomarna är att betrakta som narkomaner. För interneringsråjongens del beräknas att en tredjedel av klientelet antingen har narkotikabesvär eller befinner sig i den omedelbara farozonen för narkotisk smitta. Narkotikan har under loppet av tre år blivit ett av den svenska fångvårdens allra största problem. En bland många beklagliga konsekvenser av detta är att åtskilliga liberaliseringssträvanden har måst skrinläggas. Det har blivit nödvändigt att skärpa i stället för lätta på övervakningen. Trots denna skärpning förekommer en icke obetydlig insmuggling av narkotika till anstalterna. Företeelsen belyser i sin mån behovet av personell förstärkning inom kriminalvården.

Kriminalvårdens stora och växande narkotikaproblem påkallar emellertid inte enbart en förstärkning av uppsiktspersonalen. Problemet måste resolut angripas i hela dess vidd. Det får anses ytterst anmärkningsvärt att kriminalvårdssektorn har blivit fullständigt bortglömd vid iscensättningen av den stora offensiv mot narkotikan som i dagarna initierats av regeringen, en offensiv som i sig själv naturligt nog kommer att bidra till att ännu fler narkotikaberoende människor hamnar i fängelse och därmed ytterligare förvärrar fångvårdens narkotikaproblem. Det är uppenbarligen i högsta grad otillfredsställande att allt fler narkomaner skickas i fängelse

utan att man vidtagit åtgärder för att möta och bemästra den extra vårdkris som därigenom med nödvändighet uppkommer.

De som är svårt narkotikaskadade men likväl inte blir omhändertagna vid psykiatriska eller somatiska kliniker måste inom fångvårdens ram kunna beredas sjukvård. Det förutsätter att kriminalvården tillförs betydande sjukvårdsresurser både med avseende på lokalteter och personal. Vikten av att klientelet bättre kan differentieras har i det föregående berörts. Enligt vår mening är det nu en angelägenhet av allra största vikt att det här berörda problemet uppmärksammas och att åtgärder vidtas i syfte att förbättra situationen. En utredning av kriminalvårdens narkotika-problem bör sålunda snarast komma till stånd.

Kortvarigt frihetsberövande

Den snabbt växande ungdomsbrottsligheten medför speciella problem. Undersökningar har på ett övertygande sätt visat att kriminalitet bland ungdom inte är begränsad till en relativt liten personkrets. Den är tvärtom vanlig, så vanlig att den av många kriminologer betraktas som »normal». I regel är det emellertid därvid fråga om förhållandevis lindriga brott, huvudsakligen smärre egendomsbrott. Erfarenheten visar att det stora flertalet av dessa ungdomar utan särskilda åtgärder från samhällets sida upphör att bryta mot lagen när de kommit över det mest problematiska åldersstadiet, vilket i regel är de lägre eller mellersta tonåren. Endast en relativt liten restkategori fixeras i kriminalitet.

Generellt sett torde nuvarande regler och praxis, vilka innebär en mildt tillrättaförande och närmast stödjande attityd från samhällets sida, vara ändamålsenliga, såvitt det rör sig om enkla förstagångsfall eller eljest lindriga fall av lagöverträdelse. Undantagsvis eller då det rör sig om upprepad eller något mer avancerad kriminalitet kan en mer påtaglig samhällsreaktion vara erforderlig såsom en stoppsignal för att med tillräcklig tydlighet markera att samhället inte kan tolerera brott. Nuvarande reaktions-system saknar sådana påföljder. Detta kan medföra att en del ungdomar inte i ett tillräckligt tidigt skede får klart för sig att fortsatt brottslig aktivitet leder till en allvarlig situation för dem själva.

Vi anser att man borde överväga att komplettera det svenska påföljds-systemet med någon form av kortvarigt frihetsberövande, väsentligen avsett för unga lagöverträdare som är på väg in i så allvarlig kriminalitet att ett mera långvarigt omhändertagande efter någon tid kan bli aktuellt. Syftet är alltså att om möjligt bryta en brottsaktivitet, som till sist kan medföra ingripande påföljder av typen ungdomsvårdsskola, fängelse eller ungdomsfängelse. Vi förordar att en utredning om hithörande problem kommer till stånd.

Målsägandens rätt att utfå skadestånd

Enligt gällande rätt är den som genom brott tillfogar annan skada i princip skyldig att betala skadestånd. För att öka den skadelidandes möjligheter att verkligen utfå skadestånd innehåller brottsbalken vissa bestämmelser, innebärande att domstolen kan meddela föreskrifter om tid och sätt för betalningen av skadestånd i samband med att den dömer till påföljd för brottet (villkorlig dom, skyddstillsyn m.m.)

En dom med sådana föreskrifter är dock av föga värde i de till antalet övervägande fall då skadegöraren saknar betalningsförmåga. Att märka är också att målsäganden icke tillerkänts samma privilegierade ställning som staten då det gäller företrädesrätt till gäldenärens egendom. Till detta kommer att skadegöraren mycket ofta undgår att bli ertappad.

De möjligheter som sålunda står målsäganden till buds då det gäller att få ersättning för liden skada är ej tillräckligt effektiva. Konsekvenserna blir därför att målsäganden i många fall själv får stå för den skada eller förlust som drabbat honom. Ju allvarligare och mera ingripande dessa verkningar kan vara för den enskilde — såväl till följd av brottslighetens stora omfattning som dess ökade farlighet — desto mera otillfredsställande framstår det från allmän synpunkt att den enskilde icke kan påräkna erforderligt bistånd från samhällets sida. Brottskadorna kan ju dessutom uppfattas som ett uttryck för samhällets oförmåga att upprätthålla lag och ordning. Annorlunda uttryckt: samhället övervältrar av brott föranledda kostnader på den enskilde, ett handlingssätt som kan sägas stå i bjärt kontrast till den i andra sammanhang hävdade principen om solidaritet.

Den enskildes rätt att hållas skadeslös vid rättskränkningar bör följaktligen skyndsamt göras till föremål för lagstiftningsåtgärder. Dessa bör icke förhalas genom hänvisning till det reformarbete inom andra områden av skadeståndsrätten som för närvarande pågår. På nuvarande stadium är det vanskligt att söka ange hur skyddet för målsäganden närmare bör utformas. Tanken på statlig gottgörelse i någon form kan vara en lösning — självfallet med rätt för staten att föra regresstalan mot skadegöraren i de fall då denne är känd. På många håll utomlands tillämpar man en sådan ordning. Som framgår av första lagutskottets utlåtande 1968 nr 44 lämnar det allmänna i åtskilliga kulturstater gottgörelse åt den som drabbats av våldsbrott.

Det förtjänar vidare understrykas att staten enligt gällande rätt i viss begränsad omfattning redan ansvarar för skador uppkomna genom brott. Det gäller beträffande rymlingar. Varför målsäganden skall vara mera gynnad om den av brott föranledda skadan tillfogats honom av en rymling än av t.ex. en villkorligt frigiven synes vara svårt att inse. Att skadeersättningsreglerna avser endast rymlingar förefaller godtyckligt. Ett slo-

pande av denna begränsning skulle därför ligga i linje med motionens syfte.

Utredning angående allmänpreventionen

Av grundläggande betydelse för en realistisk kriminalpolitik är avvägningen mellan allmänpreventiva hänsyn, rena skyddssynpunkter och individualpreventiva skäl. Kunskaperna om de olika brottspåföljdernas verkan är emellertid mycket bristfälliga.

Åtskilligt material om brottslighet och brottslingar har samlats och studerats. En del undersökningar av påföljders verkningar (för dem som fått påföljd) har gjorts. För lagstiftaren och de rättstillämpande myndigheterna är dock allt detta av begränsat värde så länge man inte har säkrare mark att stå på när det gäller att avgöra vilken betydelse den ena eller andra åtgärden kan ha för den allmänna laglydnaden (allmänpreventionen). Mycket litet forskning har bedrivits på detta centrala område inom kriminologin.

Vi finner det ytterst otillfredsställande att man från svensk sida — under en tid då brottsligheten blir allt allvarligare och mer omfattande — gör så litet i detta avseende för att skapa en bättre grundval för kriminalpolitik och straffrättskipning.

Det är därför angeläget att kriminologisk forskning rörande allmänpreventionens betydelse snarast igångsättes och att erforderliga resurser ställs till förfogande härför. Samarbete bör därvid etableras med övriga nordiska länder via »Nordiska kriminologiska samarbetsrådet».

Åberopande det anförda hemställes,

att riksdagen måtte

1. till *Lokala polisorganisationer: Förvaltningskostnader* för budgetåret 1969/70 anvisa ett förslagsanslag av 771 100 000 kronor, varav 175 000 000 kronor att avräknas mot automobilskattemedlen;

2. till *Lokala polisorganisationer: Utrustning* för budgetåret 1969/70 anvisa ett reservationsanslag av 14 700 000 kronor, varav 2 500 000 kronor att avräknas mot automobilskattemedlen;

3. i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa

a) att kriminologisk forskning rörande allmänpreventionens betydelse snarast igångsättes och att erforderliga resurser härför ställs till förfogande,

b) om utredning angående kriminalvårdens narkotikaproblem.

Stockholm den 28 januari 1969

Yngve Holmberg (m)

Gösta Bohman (m)

Leif Cassel (m)

Rolf Eliasson (m)

Carl Eric Hedin (m)

Astrid Kristensson (m)

i Moholm

Tage Magnusson (m)

Karin Wetterström (m)

i Borås
